

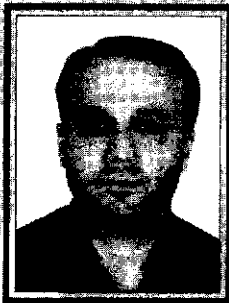
تلخ و شیرین زبان فارسی

چکیده

نویسنده در این مقاله مطالبی درباره‌ی محتوای کتاب‌های زبان فارسی دوره‌ی متوسطه، به خصوص دستور زبان فارسی، بیان کرده و معتقد است بعضی از همکارانش در کشور، اشعار و متون قدیم را دست‌مایه‌ی آموزش دستور زبان فارسی امروز قرار داده‌اند و در نتیجه شیرینی ادب فارسی و روانی زبان فارسی معیار را در کام دانش‌آموزان تلخ کرده‌اند.

کلیدواژه‌ها

ادبیات فارسی، زبان فارسی، دستور زبان، نگارش، دستور تاریخی

منصور صالح‌تیا

کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی و دبیر دبیرستان‌های شهر رشت

کتاب «زبان فارسی» دوره‌ی متوسطه از چهار مقوله‌ی زبان‌شناسی، نگارش، املا و دستور تشکیل شده است. بررسی هر یک از آن‌ها نیازمند بحث گسترده و صفحات بسیاری است که در این نوشته‌ی مختصر نمی‌گنجد. جا دارد ما معلمان از علم جدید زبان‌شناسی و مطرح شدن آن در دوره‌ی متوسطه به‌خوبی یاد کنیم و به برنامه‌ریزان و مؤلفانی که به این مقوله‌ی مهم توجه داشته‌اند، دست‌مریزاد بگوییم. اما سایر مقوله‌ها:

آیا انشای سه‌تا پنج سطر در یک ربع ساعت کلاس در توصیف معلم/پنجره/باران/و... از زبان و قلم یک شاگرد بهتر از انجام آن در منزل توسط دیگران نیست؟

آیا ملاک در انتخاب و گزینش صحیح کلمات در دیدن شکل صحیح کلمه، اشتقاق و هم‌خانواده‌ی آن‌ها نیست و آیا پی‌بردن به معنی کلمه در ساعت درس املا بهترین شکل مورد نظر (بیان گروه کلمه) نمی‌تواند باشد؟

آیا دستور زبان این کتاب که به توصیف ساختاری فارسی معیار امروز اختصاص یافته است، نه به فارسی محاوره یا عامیانه و نه به شعر و متون روزگار گذشته، نشانه‌ی پویایی این مقوله نیست؟ مگر نه این است که زبان عصر ما، زبان عصر حافظ، سعدی، غزالی، فردوسی و... نیست؟ اگر علاقه‌ی به این بزرگان در وجود ماست، که یقیناً چنین است به برکت زبان فاخر و ادبی آن است. ما می‌توانیم برای هر یک از این عالمان ادب ساعت‌ها در درس ادبیات فارسی، که خود یک درس معجزه و دو ساعت در هفته را شامل می‌شود و کتاب مستقلی دارد، سخن‌ها بگوییم و وقت صرف نماییم. اما کتاب زبان فارسی برای بهره‌گیری از زبان معیار و مهارت‌های آن است. زبانی که در مجامع عمومی و رسمی، آموزشگاه‌ها و دانشگاه‌ها رایج است.

وقتی ملاک و معیار، از این کتاب در تدریس کتاب زبان فارسی و آزمون سراسری به طور کامل مشخص است چرا در تدریس و طرح سؤال به غیر مصوب عمل کنیم و به ویژه دانش آموزان را، که تمام هم و غم ما آموزش آنان است، به چیز دیگری سوق دهیم و سخن شیرین فارسی را در کام آنان تلخ کنیم؟

آیا با این که در مقدمه ی این کتاب، توضیحات لازم درباره ی علم «دستور»، به طور اخص آمده است، چرا به دلیل آنس بیش تر ما معلمان به دستور سنتی، شاگردان خود را با شعر و تجزیه و ترکیب (نوع، نقش یا حالت کلمه) و تعداد جمله و... عادت دهیم و درگیر کنیم؟

با مروری به سؤالات آزمون سراسری دانشگاه ها، به ویژه آن چه از سوی سازمان سنجش و آموزش کشور انتشار می یابد، بهتر می توان در این باره قضاوت نمود.

به عنوان نمونه، در این جا به سؤالات زبان فارسی آزمون سراسری سال ۸۶، در گروه های آزمایشی ۱ تا ۵ (ریاضی، هنر، تجربی، زبان و انسانی) می پردازیم (از هر گروه آزمایشی فقط متن سؤال به عنوان شاهد مثال ذکر می شود):

* گروه آزمایشی علوم ریاضی و فنی:

نمودار درختی عبارت زیر، کدام است؟ «از مقایسه ی ساده ی اشعار منوچهری با تصاویر موجود در دیوان های عصر او و دوره های بعد از او، میزان تجربه های حسی او به خوبی احساس می شود.» / کدام عبارت نیاز به ویرایش دارد؟ / در متن زیر به ترتیب، چند واژه و چند تکواژ وجود دارد؟ / در کدام عبارت همه ی واژه های «مشتق، مرکب و مشتق-مرکب» وجود دارد؟

* گروه آزمایشی هنر:

نمودار درختی عبارت زیر کدام است؟ «در حوزه ی صور خیال منوچهری، تشبیه استعاره و تشخیص به صورت های گوناگون عرصه ای فراخ دارد.» / کدام عبارت نیاز به ویرایش دارد؟ / در کدام

یک از عبارات واژه های «مرکب و مشتق-مرکب» وجود دارد؟ / عبارت «اوج و حضيض حکومت مسعود از همه عبرت انگیز تر است. در اوک چیزی که هست، کامیابی و پیشرفت است و در پایان، موانع و سختی ها بر او می تازند.» به ترتیب چند تکواژ و چند واژه است؟

* گروه آزمایشی علوم تجربی:

نمودار عبارت زیر کدام است؟ «پژوهشگران، دل بستگی حکیم فردوسی به سرودن شاهنامه، این میراث ارزشمند ادبی را برخاسته از پیوند روحی و تربیت خانوادگی این شخصیت بارز ادبی دانسته اند.» / در همه ی عبارات زیر به جز عبارت..... شاخص به کار رفته است. / در متن زیر چند واژه ی «مشتق، مرکب و مشتق-مرکب» وجود دارد؟ / عبارت: «غالب مورخان و پژوهشگران نوشته اند که وی کور مادرزاد بود، اما در اشعار وی نشانه هایی است که به احتمال در روزگار جوانی بینا بوده است.»، به ترتیب چند تکواژ و چند واژه است؟

* گروه آزمایشی زبان:

نمودار عبارت: «سخنان دل‌انگیز و شورآفرین جاری بر زبان بعضی از شعرا، نمایانگر قدرت بی‌چون و چرای آن‌ها در تصویر حوادث و زنده جلوه دادن داستان شده است. «کدام است؟ / کدام عبارت نیاز به ویرایش دارد؟ / در کدام عبارت، هسته‌ی گروه اسمی «مشتق-مربک» است؟ / عبارت «در عصر جدید به شیوه‌ی اروپایی از یک سو نثر ابداعی و تخیلی نوشته شد و از سوی دیگر چون مقاله و تحقیق، استدلال و دقت نظر راه یافت.» به ترتیب چند تکواژ و چند واژه است؟

* گروه آزمایشی علوم انسانی:

در همه‌ی عبارات به جز عبارت..... واژه‌های «مشتق، مرکب و مشتق-مربک» به کار رفته است. / تعداد تکواژها و واژه‌های عبارت زیر به ترتیب کدام است؟ «کتاب‌های خاطرات بر حسب زمینه‌ی ذهنی و طرز تفکر و نظرگاه و سلیقه‌ی نویسنده، طبیعت و جلوه‌ی متفاوت دارد.» / نمودار درختی عبارت زیر کدام است؟ «بی‌گمان، منوچهری در مسمط معروف خود با توجه به کاربرد کلمات، رابطه‌ی میان تصور خزان و آواز برگ‌های خشک را در ذهن شنونده در می‌یابد.» / معنای «شد» در همه‌ی ابیات به جز بیت... یک‌سان است (دستور تاریخی) آیا در کتاب زبان فارسی در سه سال پی‌درپی (اول تا سوم غیر انسانی) بیتی از شاعران یا نثر گذشتگان، به عنوان نمونه یا شاهد مثال دیده‌ایم؟ تنها نثر قدیم یا شعری در کتاب سال سوم انسانی مشاهده می‌شود در چارچوب آشنایی با دستور تاریخی است نه دستور معیار.

بنابراین، بهتر است که ما دبیران زبان و ادبیات فارسی، خود را با این کتاب هماهنگ نماییم نه این‌که از دانش آموزان بخواهیم که آن‌ها خود را با نظرات قدیمی و آموخته‌های پیشین مان سازگار نمایند و با پرسش‌هایی غیر از آن‌چه در چارچوب مصوب کتاب درسی (زبان فارسی) است، ذهنشان را پرکنیم.

در این جا لازم می‌دانم در تأیید و تکمیل گفته‌ام، به ذکر چند نمونه از سوالاتی، که در برخی آموزشگاه‌ها برای دانش آموزان مطرح گردیده است، بپردازم:

* عبارت‌های زیر چند جمله است؟

الف) ده روزه مهر گردون افسانه است و افسون

ب) آسایش دوگیتی تفسیر این دو حرف است

با دوستان مروت با دشمنان مدارا

* در بیت «درخت دوستی بنشان که کام دل به بار آرد

نهال دشمنی برکن که رنج بی‌شمار آرد»

چند نهاد پیوسته‌ی تهی دیده می‌شود؟

* در مصراع «دام سخت است مگر یار شود لطف خدا» نوع نهاد را معلوم سازید.

* نوع وابسته‌های پیشین و پسین اسم را مشخص کنید.

الف) نگفتی که قبله است راه حجاز

چرا کردی امروز از این سو نماز؟

ب) عجب صبری خدا دارد!

ج) ناگهان نوری از شرق تابید

* در مصراع‌های زیر نهاد و گزاره را مشخص کنید.

الف) ثبت است بر جریده‌ی عالم دوام ما

ب) چون سرآمد دولت شب‌های وصل

* در مصراع «زهر هجری چشیده‌ام که مپرس» جمله‌ی دوم چند جزئی است؟

* بیت «حلاج بر سردار این نکته خوش سر آید / از شافعی نپرسند امثال این معما» از چند گروه تشکیل شده است؟

* در بیت زیر، چند نهاد جدای محذوف دیده می‌شود؟

«دلَم از وحشت زندان سکندر بگرفت

رخت بر بندم تا ملک سلیمان بروم»

* زمان و نوع افعال را معلوم سازید.

الف) دل می‌رود ز دستم صاحب‌دلان خدا را

ب) مانده‌ام در جهان و آخر کار

* نقش دستوری واژه‌های زیر را بنویسید و عنوان نمایند جملات زیر چند جزئی هستند؟

الف) داد معشوقه به عاشق پیغام

که کند مادر تو با من جنگ

ب) شرط عاشق شدن آن است که مجنون باشی

* بیت زیر را به دقت بخوانید و به پرسش‌های آن پاسخ دهید.

گفتم ببینمش مگرم درد اشتیاق

ساکن شود، بدیدم و مشتاق تر شدم

الف) عبارت چند جمله دارد؟

ب) نقش دستوری «مشتاق تر» و «ش» در «ببینمش» چیست؟

ج) عبارت از چند گروه اسمی تشکیل شده است؟

د) در مصراع دوم نهاد و نوع آن و گزاره را معلوم سازید.

نگارنده، در پایان، با توجه به تدریس و تجربه‌ی چندساله‌ی خود، می‌خواهم به این نتیجه برسم که این کتاب برای دانش آموزان نه تنها شیرین بلکه لذت بخش است؛ فقط باید دید خود را نسبت به آن تغییر دهیم و یا دست کم در هنگام تدریس، از روش‌های متنوع استفاده کنیم تا مطالب برایشان بهتر جلوه کند و مفید واقع شود.

